

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

Рівне – 2022

ББК 83

УДК 82

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск II. Рівне : РДГУ, 2022. 38 с.

Матеріали збірника присвячені науковому осмисленню актуальних проблем українського літературознавства – феміністичним та постколоніальним студіям. Основу видання склали результати досліджень науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ, які були напрацьовані в межах діяльності проблемних груп кафедри української літератури («Постколоніальні стратегії української літератури XIX – XXI ст.», «Українська література у феміністичній проєкції») і апробовані під час роботи науково-практичного семінару «Українська література в культурологічному аспекті» (Рівне, 15 листопада 2022 року).

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № від листопада 2022 р.)

Редакційна колегія:

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент;

КРУПКА М. А., кандидатка філологічних наук, доцент.

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несе автор

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2022

ЗМІСТ***ВАСЬКОВЕЦЬ ЮЛІЯ***

Художні стратегії переосмислення минулого у романі Оксани Забужко
«Музей покинутих секретів»..... 4

КИРИЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР

Між війною і помстою: антиколоніальні стратегії
українського романтизму..... 8

КРУПКА МИРОСЛАВА

Код тілесності в автобіографічному жіночому тексті..... 14

МИХАЛИК ІРИНА

Інтертекстуальність у творчості Ірен Роздобудько..... 18

НАУМЧУК ІЛОНА

Репрезентація подій російсько-української війни
у романі «раКУРС» Світлани Талан 24

НИЧИПОРЧУК ТЕТЯНА

Феномен авторської свідомості: теоретичний аспект..... 28

РОМАНУХА ТЕТЯНА

Етнотипи в думі-казці Степана Васильченка «Ось та Ась»..... 31

СЕРГІЙЧУК АННА

Вибір ідентичності в умовах війни
(за романом «Смерть Лева Сесіла мала сенс» Олени Стяжкіної)..... 35

ЕТНОТИПИ В ДУМІ-КАЗЦІ СТЕПАНА ВАСИЛЬЧЕНКА «ОСЬ ТА АСЬ»

Творча свідомість митців кінця XIX – початку XX століття відлунює і в сучасних соціально-політичних реаліях. Прикладом є проза Степана Васильченка, зокрема оповідання «Ось та Ась». Твір на довгі роки був заборонений репресивною тоталітарною системою, оскільки розкривав історіософські проблеми буття української нації.

Мета статті – дослідження етнообразів в творі Степана Васильченка «Ось і Ась».

У будь-якій культурі світ розмежований на внутрішній та зовнішній. Самоусвідомлення індивіда та його приналежність до того чи іншого культурного простору і починається з цього відокремлення «себе» від «інших», свого «внутрішнього» простору від «зовнішнього». У «своєму внутрішньому» просторі людина почувається безпечно. Він для неї звичайний і зрозумілий і, навпаки, – все «чуже» є дивним, часто видається аномальним та викликає негатив, упередження [5, с. 6]. Таким чином у певній національній чи регіональній свідомості створюються образи інших країн та культур, які і відображаються у літературі. Сучасні науковці вважають, що літературний етнообраз конструє не лише особисті, індивідуальні риси, але і національну ідентичність, історичне минуле, краєвиди, представляючи їх як «типові» чи «характерні» для того чи іншого народу [1, с. 349]. Структуру літературного етнообразу В. Будний визначає як «деталь – яка використовується для репрезентації (зображення) усієї нації». Виходячи з цього визначення, потрібно розрізняти «автообраз», тобто образ «власного етнокультурного Я» і «гетерообраз» (образ іншого). За семантикою образи поділяють на позитивні чи негативні, символічні, карикатурні, тощо [2, с. 54].

Під час зустрічі представників різних культур, народів, йде боротьба між уявними образами та реальністю. Початкові очікування вже сформовані попереднім досвідом зустрічі з іншими. І неможливо вирізнити реальний досвід і накопичені культурні образи. Що стосується колективів, які розглядаються як узагальнене поняття, для позначення народів, рас, середовищ, то це призводить до появи стереотипів [4, с. 379]. Стереотипи примітивно характеризують той чи інший образ, але саме це дозволяє легко сприймати їх будь-якою свідомістю. На основі стереотипів створено безліч жартів, анекдотів, історій, літературних етнообразів [6, с. 11].

У думі-казці Степана Васильченка «Ось та Ась» представлені етнотипи українця та росіянина.

Етнообрази втілюють головні герої – козак «Ось» та москаль «Ась». Відповідно, вони уособлюють дві країни – Україну та Росію. Дія, яка розгортається на сторінках книжки «Ось та Ась», безсумнівно, нагадує нам про історію співіснування України зі «східним сусідом». У творі показаний багатовіковий процес, що супроводжувався ворожнечею, підлістю, лицемірством, зрадою.

І саме історія є одним з факторів, що впливає на конструювання цих двох етнообразів. Головних героїв автор наділяє характеристиками, що кореспондують з традиційними етноуявленнями.

Образу козака «Ося» притаманні доброта та надмірна довірливість, наївність, нерішучість, терпеливість. Це людина, яка вірить в Бога, релігія має для неї особливе значення, що свідчить про її духовність. *«Жив на світі козак щирий, на ймення Ось, усякого він свою хату за господу приймав, усякому віри, як мала дитина діймав, боязні Божої пильно пам'ятав»* [3].

У казці Степана Васильченком зашифровані реальні історичні події. Це можуть бути, наприклад, Переяславські статті, підписані Богданом Хмельницьким, що призвели до зміцнення позицій Московії в Україні. *«Пришел к тебе на постой я, москаль Ась, й принес тебе такой приказ: быть тебе у меня в послушании и во всем мне верить!..»* [3].

Образ москаля постає як грубий, зверхній, з манією величчя. Він вважає, що має право керувати українцем з позицій так званого «старшого брата». Ась вірить у свою «обраність», «величність». Пояснення для українця, якого уособлює козак, просте: *« - Потому, милый, что ты хохол Ось, а я москаль Ась – ну й вышел такой приказ. Понял? Я тебя, хохла, учитъ уму-разуму должен!»* [3]

У казці з вуст москаля звучить зневажливе слово «хохол», в якому вкладено максимум приниження, зневаги, знецінення української нації. У рецепції росіян «хохол» ні на що не здатний, його обов'язково треба контролювати і навчати.

У цьому образі москаля неможливо не побачити і сучасних «колективних росіян». До цих пір вони вживають слово «хохол», вкладаючи в нього ідентичну семантику. Принижуючи інших, ця нація вірить у свою «обраність», «величність». Їх імперське мислення живе до цих пір і працює в їхньому внутрішньому світі, в їх свідомості. Це ілюзія, в якій росіяни живуть століттями: уявною «винятковістю» вони виправдовують війни, репресії, геноцид, поневолення інших народів.

Наївність і надмірна довіра призводять до того, що козак у творі Степана Васильченка прийняв обіцянки і пішов на угоду з москалем, пропонуючи закріпити її присягою: *«І козак Ось із москалем Асем святу ікону здіймали, на стіл покладали, цілували, один одного не кривдити, ні гнівити, як рідні брати жити клялись, присягались...»* [3]. Для Ося дати слово перед іконою означало заприсягнути перед Богом, обов'язково дотриматись обіцяного. Для москаля, навпаки, присяга – лише слова, які нічого не вартують. Совість та гідність – не є пріоритетними для нього. Так,

Росія, яку ми впізнаємо в москалеві, часто порушувала і порушує підписані угоди.

Скориставшись добротою козака, москаль поселився в його хаті, заволодівши всім господарством : *«Живе москаль Ась, як сир у маслі катається, в Осевому добрі купається; хата у козака гарна, біла, а жінка молодая, мила»* [3].

Через символ хати моделюється автообраз України: гарної, квітучої, багатой, привабливої, в якій хочеться жити; та українців – працюючих, хазяйновитих, гостинних. Такими якостями характеризує себе і зараз більшість наших співвітчизників.

Хоча Ось впустив Ася в свою домівку, а сам став його наймитом, москаль не заспокоївся і вирішив позбутися козака. У цих діях героя казки узагальнено прочитується завойовницька імперська політика Росії, яка прагне загарбати чуже, маніпулює та бреше. Москаль хитрощами випроваджує Ося з хати, а той, пам'ятаючи присягу, покійно йде: *« Світ йому заморочився, до своєї хати дорогою не знає, серед битого шляху спиняється: об каміння ноги побив, руки об терни поколов, своє лице сонцем попалив, пилом запилив, дрібними слізьми умивається»* [3].

Постать козака уособлює український народ, у якого намагались відібрати все: державність, культуру, мову. Поневолений, розорений, духовно спустошений імперією, блукає століттями і не знаходить виходу. Шовіністична російська політика поставила собі за мету повністю знищити українську ідентичність. Свідченням чого є Валуєвський циркуляр і Емський указ.

У творі Степана Васильченка позитивною силою є образ добрих людей: *«І очі добрі люди Осеві розв'язували, і стежку йому до хати показували»* [3].

Підступність і підлість москаля Ася виявляють дієвими і у цій сюжетній колізії. Після стількох поневірянь, випробувань, страждань козак знову вірить йому, сподіваючись, що все зміниться на краще. І Ась улесливими словами, частуванням обдувив Ося, називаючи хитро його «братом». У реальному часі Росія теж ніколи не допускала відносин на рівних, а всі запевняння в так званих «братніх відносинах» були фальшивкою і обманом.

Підступність Ася не має меж: напоївши і приспавши Ося, став сповіщати людей про смерть козака. Прокинувшись, козак побачив, що в руках у нього вже «свічка горить», а москаль переконує, що той вже мертвий: *« - Ах ты – Боже мой, какой эти хохлы глупый народ, тебе и после смерти скандал затевает!.. Эй, братец, не срамись хоть на последней дороге! Тебя я обманываю не стану, - верно говорю, помер!»* [3]. Саме так як Ась намагався заживо поховати Ося, «імперія зла» бажала знищення України як незалежної держави, всіма способами старалась «заживо поховати» мову, культуру, традиції.

І здавалося б, козак вже змирився з обставинами, покiрно прийняв ситуацію, проте «Улетіла Осева доля до хати, стала плакати- ридати, Осеві великого жалю завдавати» [3], і врятувала його. У словах козака: «А де ж ти до того часу барилася, зрадлива доле, що зовсім про мене не дбала?» [3] звучить нарікання, звинувачення, яке часто маємо змогу чути і в реальному житті. Степан Васильченко ілюструє позицію, що варто і самому вміти розгледіти та використати можливості, що посилає нам доля.

Фінал казки оптимістичний: Ось нарешті зрозумів сутність москаля, та разом з дітьми вигнав з хати: «- Биймо, тату, москаля з хати! Всі гуртом гукали. Тоді як не вхоплять – одне за рогац, друге за лопату: - Геть москалю з нашої хати!» [3]. В образі дітей показано нащадків, які згуртувавшись звільнять рідну землю від «клятого москаля».

Простеживши сюжетну лінію та проаналізувавши етнообрази головних героїв твору, ми дійшли висновку, що їхні риси співпадають з рецепцією росіян та українців один про одного, що сформувалася впродовж століть. Ці уявлення створювались в силу історичних подій та перебувають під впливом політики, пропаганди та ідеології.

Джерела:

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
2. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології . *Слово і час*. 2007. № 3. С. 52-63.
3. Васильченко С. Ось та Ась. URL: <http://abetka.ukrlife.org/os&as.htm>
4. Лірсен Дж. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика*. Вип. IV. Ч. II. 2011. С.362-375.
5. Мальцева К. Опозиція своє/чуже як культурна універсалія. *Наукові записки НаУКМА*. Том 20-21: Теорія та історія культури. 2002. С. 6-10.
6. Моренець В. Образ «іншого» – від первинного нарцисизму до аргументу ідеологічної риторики. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 20-21: Теорія та історія культури. 2002. С. 10-16.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:

матеріали науково-практичного семінару

Упорядкування
та наукове редагування
Олександр КИРИЛЬЧУК
Мирослава КРУПКА

Комп'ютерна верстка та макет
Олександр КИРИЛЬЧУК

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випук II. Рівне : РДГУ, 2022. 38 с.

ББК 83
УДК 82

Формат 60x84.
Гарнітура Times New Roman Cyt.
Умовн. друк. арк. 2,21